

měla být náboženství vyňata. Tím, že náboženství se musí se svými nároky a se svou nabídkou zprostředkovat tržně, je samo sociálně a dějinně rozeznatelné jakožto náboženství nikoli přes svůj (potvrzovaně výlučný) vztah k „absolutnu“, k „pravdě“, ke „zjevení“ apod., nýbrž jako relativní, dějinně a společensky zprostředkovaná kategorie.

Zinser tak svoje analýzy trhu náboženství dovádí až k poměrně široce založenému pokusu o vymezení pojmu náboženství. Jím je jeho knížka uzavřena, avšak ještě předtím uvádí řadu zajímavých a polemických postřehů k celé řadě důležitých témat ohledně nové religiozity a tržní autoreprezentace náboženství. Upozorňuje v tomto ohledu zvláště na kapitoly IV („Moderní okultismus“), V („Esoterické mše a jiné náboženské trhy“), VI („Co je magie?“), VII („Organizované formy: Nová náboženská hnutí“) a VIII („Jsou skupiny organizovaných zaměstnanců sektami na náboženském trhu? K pojmu sekty“). Autor přitom nezapře svou etnologickou erudici a schopnost zobecňovat tvrdí data, jichž o fungování nových náboženských hnutí nashromáždil skutečně hezkou řádku. Pro naše poměry mohou mít sice nanejvýš ilustrativní význam, avšak vzhledem k univerzálnímu působení tržních mechanismů lze dříve či později očekávat analogickou situaci rovněž v České republice.

Zinserova kniha je vcelku zajímavé a pestré čtení, které nenudí, informuje a v teoretických pasážích dává i některé dobré podněty k dalšímu promyšlení. Její ohlas v Německu ještě neznám, ale domnívám se, že v našem prostředí by bez diskuse jistě nezapadla. Každopádně by mohla být impulsem pro některého z dorůstajících mladých religionistů začít zkoumat náboženství také z pohledu, který je v ní nastíněn.

BŘETISLAV HORYNA

Carl-Friedrich Geyer (ed.), Religionsphilosophie der Neuzeit. Klassische Texte aus Philosophie, Soziologie und Politischer Theorie,

Darmstadt: Wissenschaftliche
Buchgesellschaft 1999, 260 s.

Antologie k dějinám vědních oborů nejsou ničím novým a nevyhýbají se ani religionistickým, kulturně antropologickým nebo filosofickým tématům. K filosofii náboženství existuje podobných čítanek několik a jejich tradice sahá dokonce do 19. století. Klasickým příkladem a svým způsobem předobrazem současných antologií textů k filosofii náboženství může být *Filosofie náboženství (Religionsphilosophie)* vydaná německým religionistou Georgem Wobberminem roku 1922. Tato práce vyšla v edici *Prameny (Quellen)*, kterou tvořily spolu s ní též antologie k sociologii, teorii poznání, psychologii, filosofii přírody, pedagogice, etice, estetiky a filosofii dějin. Podíváme-li se na autory, kteří je sestavovali, zjistíme, že mnozí z nich se stali ve svém oboru pojmem: To platí kupříkladu o W. Sombartovi (sociologie), E. Cassirerovi (noetika), Th. Ziehenovi (psychologie), A. Liebertovi (etika) a dalších. Jen pro zajímavost: Svazek textů k estetice připravil a vydal pražský rodák a profesor estetiky na pražské Německé univerzitě Emil Utitz (*Ästhetik*, Berlin 1923).

Navzdory rozporuplným názorům na význam antologií jejich tradice stále pokračuje. Je jim zhusta vyčítána subjektivnost ve výběru textů, nízká reprezentativnost, tendence výběrem autorů zavádět čtenáře k určité perspektivě, omezený badatelský přínos, zprůměrování jednotlivých příspěvků. Přesto jsou stále čteny a stále vydávány. Důvody není nesnadné uhadnout: Podávají rychlou a relativně přehlednou informaci o stavu oboru, vyzvedávají podstatné věci běžnému čtenáři mnohdy nedostupné, pomáhají vytvořit si svým způsobem ucelený obrázek o daném problému v situaci, kdy jeho

komplexita překračuje individuální čtenářské možnosti, orientují v nepřehledném množství literatury. Zvláště tento poslední důvod hraje stále větší roli, a to ve filosofii náboženství stejně jako v jiných oborech.

Většina antologií k filosofii náboženství se dosud vyznačuje jedním zvláštním rysem. Nejsou totiž antologiemi k problematice filosofie náboženství v pravém smyslu slova, nýbrž soubory textů, jejichž prostřednictvím se řeší nebo alespoň naznačují řešení určitých sporných otázek mezi teologií a filosofií. Řada těchto sborníků pak žije v klasických problémových polích, na nichž se odehrává svár teologie (která zastupuje náboženství, víru a věrouku obecně) s filosofií (chápanou jakožto metodicky pochybující racionalita, která umí v pravý čas pochopit, kdy se dostává k mezím rozumu), a otevírá témata apologetiky, tzv. důkazů Boží existence, teodiceje, příp. náboženského prožívání a poznávání.

Z hlediska dějin filosofie náboženství nejsou samozřejmě ani takové antologie vedené zřetelným předporozuměním bezvýznamné. Budeme-li sledovat proces formování určitých nábožencko-filosofických otázek, způsob usazování některých výkladových schémat nebo dějiny některých pojmů, mohou vždycky odvést dobrou službu. Pokud se ale budeme důsledně ptát na to, jaký je v moderní vědecké perspektivě status náboženství v kontextu filosofické, sociálně vědné a politické problematiky, musíme se obrátit jinam.

Adresou, která se v tomto smyslu doporučuje, je nová antologie *Novověká filosofie náboženství* sestavená bochumským filosofem Carlem-Friedrichem Geyerem (1949), jenž rovněž napsal obsáhlou úvodní studii. V Geyerově souboru bychom marně pátrali po „osvědčených“ jménech s jejich chronicky známými příspěvky: Není tu Ernst Troeltsch se svým náboženským apriori, není tu Rudolf Otto s posvátým, chybějí barthovští protestantští teologové stejně jako fenomenologové náboženských aktů a intencí typu Maxe Schelera. Místo nich se objevují autoři, kteří jsou v mnoha ohledech pozoruhodní, zejména v našich knihovnách však slabě zastoupení, jako je Karl Joel, Hermann Siebeck, Jacob Taubes nebo Franz Overbeck. Na ně pak navazují představitelé soudobé nábožencko-filosofické úvahy: Max Horkheimer, Niklas Luhmann, Carl Schmitt, Karl

Jaspers, John Leslie Mackie, Leszek Kołakowski, Jürgen Habermas. Ponecháme-li stranou filosofickou klasiku, reprezentovanou Thomasem Hobbesem, Immanuelem Kantem, G. W. F. Hegelem, F. D. E. Schleiermacherem a Ludwigem Feuerbachem, pak je mezi texty ostatních zmíněných i nezmíněných autorů pouze jeden, který je dostupný v češtině (alespoň pokud recenzentovy znalosti sahají). Jedná se o úryvek z knihy K. Jasperse *Der philosophische Glaube*, která vyšla v nakladatelství Oikúmené v roce 1994 pod názvem *Filosofická víra*.

Oba důvody, tedy pokus o novou perspektivu při výběru autorů a textů, a tím samozřejmě celkového myšlenkového kontextu antologie, stejně jako relativní neznámost uvedených textů v českém prostředí zvyšují přitažlivost Geyerovy práce. Můžeme se na ní opětovně přesvědčit, že náboženství není minulostí ani pro filosofii (což religionisté kvitují zpravidla souhlasně, aniž by však – rovněž zpravidla – sami přiložili ruku k dílu), a že zvlášť v rovině politických idejí či přinejmenším v rovině idejí s politickým dosahem představuje faktor, který bude vyžadovat stále nová zpracování. Sociálně vědní a politické teorie v éře, v níž se prosazují globalizační tendence politiky, hospodářství, komunikace, společnosti, nemohou neměnně pracovat s náboženstvím jako antropologickou veličinou bez přihlídnutí k jeho funkcím v procesech diskurzivního dorozumívání. Určitá sociologizace, která se místy jeví až na hranici k scientifikaci přístupu k náboženství v soudobé filosofii náboženství, tomuto požadavku zřejmě odpovídá.

Geyerova antologie svou strukturou podněcuje ke promýšlení nových metodických východisek a metodologických hledisek ve filosofii náboženství. Zřetelně se v ní odráží změna v koncentraci tematické pozornosti, přitom však pracuje s ovidivně kontrolovaným a omezeným rizikem ztráty kontinuity s tradicí evropského nábožencko-filosofického modelu výkladu náboženství (řečeno jinak a jednodušeji, ponechává v platnosti interpretační úzus, v němž je náboženství předestíráno zásadně mimo svou situační podmíněnost; to má značný přesah k výzkumu rolí náboženství v globalizačních procesech, protože hlavní pozornost musí náležet náboženské schopnosti získávat

význam, který překračuje pouhou aktivaci a následně řízení momentální a bezprostřední mezilidské interakce). Dostává nás opět o krok dál – a to nelze než uvítat.

BŘETISLAV HORYNA

Ondřej Liška,
Církev v podzemí
a společenství Koinótés,
Brno – Tišnov: Sursum 1999, 207 s.

Petr Fiala – Jiří Hanuš,
Skrytá církev.
Felix M. Davídek
a společenství Koinótés,
Brno: CDK 1999, 387 s.

Pozvolna se uzavírá desetiletí od změny společenských poměrů v českých zemích a vzniká potřeba bilancovat. Pro katolickou církev (stejně jako pro některé další) je stále aktuální otázka, jak se poučila ze zkušeností od začátku padesátých do konce osmdesátých let. Poměry jí tehdy vnuly nový způsob fungování. Vedle režimem kontrolovaných diecézních a farních struktur vznikla tajně působící společenství s nekonvenčním stylem života a metodami práce. Názory, nakolik byly nové prvky pouze projevem mimořádné situace a nakolik si z nich lze vzít inspiraci i pro současnost, se ostře polarizují. Zůstává to uvnitř církve otevřeným a bolavým problémem. Je pozoruhodné, že v některých českých a moravských utajených církevních společenstvích se prakticky ověřoval už od šedesátých let model církevního života, o kterém v devadesátých letech teoreticky diskutují nejodvážnější katoličtí teologové: decentralizace, posílení role laiků, kněžská služba žen, radikálně oprostěná liturgie.

Oficiální reprezentace církve nevydala k těmto zkušenostem žádné oficiální stanovisko. Její sebereflexe probíhá spíše nepřímo prostřednictvím badatelů, kteří jsou jejími členy, obhájci, distancovanými příznivci či kritiky. Jejich odborná způsobilost osciluje mezi religionistikou, politologií a historií.

Kultivovaný konzervativce, šéf politologického pracoviště brněnské univerzity Petr Fiala spolu s historikem a původcem kritické vnitrocírkevní iniciativy Kairos 98 Jiřím Hanušem se pustili do problematiky skryté církve již před léty. Letošní publikace podstatně rozšiřuje a upravuje tematiku jejich knihy *Koinótés* z roku 1994. Jádrem současné téměř čtyřsetstránkové publikace je osobní anamnéza a podrobný popis činnosti tajného biskupa Felixe M. Davídka a jeho spolupracovníků. Významným přínosem je kolem sto padesáti stránek dokumentů z Davídkova díla: přednášek, poezie a dalších textů.

Nadaný a ambiciózní student, dvaadvacetiletý Ondřej Liška se rozhodl napsat alternativu ke zmíněné knize *Koinótés* (1994), jejímž spoluautorem je jeho učitel. Pracoval souběžně s dalším Fialovým a Hanušovým studiem problematiky, a tak se stalo, že se oba pohledy na problematiku časově sešly. Jeho kniha má poloviční rozsah ve srovnání s novým spisem Fialy a Hanuše, ale širší tematický záběr. Všíhá si více ostatních neoficiálních církevních aktivit, sleduje podrobněji tajné biskupy, kteří se od Davídkova společenství odtrhli, a jejich pozdější aktivity. Více ho zajímá právní a administrativní stránka jejich současné existence a činnosti a aktivity společenství s nimi spojených. Liška se dostal k dosud nezveřejněnému materiálu, který byl předmětem dohadů a rozepří. Jsou to římské *Normae*, resp. nějaká jejich verze (v latině a v českém překladu), ovšem bez data vydání, označení úřadu, který za ně v rámci římské kurie odpovídá, bez podpisu a bez jakýchkoli bibliografických údajů umožňujících ověřit jejich autenticitu. Podle nich se prý rozhodovalo o způsobu možného zařazení některých tajně svěcených biskupů a kněží.

Ve značné části látky se obě knihy tematicky překrývají. V časech, jménech, místech a návaznostech se podstatně neliší. Fiala a Hanuš jsou podrobnější a konkrétnější a názorně dokládají své informace nejen odkazy, nýbrž i množstvím dokumentů v knize přímo reprodukováných (osmdesát šest ilustrací včetně fotografií zúčastněných osob). Výběr zdrojů informací je dán osobními možnostmi a subjektivním hodnocením